Għalhekk nifirħu llum b'tislima xierqa
Lil min raħalna rabat ma' ġrajjietu
U għalenija toħroġ l-għajta mbierka,
Kburin għamiltna Andrija.

Il-Ħalluqin u l-Elezzjoni Ġenerali tal-1921

Dr. Mario Cassar

Sfond storiku

Matul l-Ewwel Gwerra Dinjija (1914–1918) Malta ma batietx minn skarsezza ta' ikel u bżonnijiet essenzjali; anzi l-livell tal-għajxien għola u kien hawn abbundanza ta' impjiegi minħabba l-preżenza massiċċa ta' suldati u bastimenti Ingliżi fil-port. Meta mbagħad il-kunflitt ġie fi tmiemu, il-kundizzjonijiet favorevoli għebu f'daqqa. Ix-xogħol fit-Tarzna nixef u l-ispiża kolonjali ddeterjorat ġmielha. L-emigrazzjoni kienet l-unika alternattiva għal bosta nies. F'din l-atmosfera ta' inċertezza u miżerja, reġgħu dehru sinjali ċari ta' tqanqil politiku. Mal-attività militari naqset ukoll l-attività kummerċjali. Il-ħajja għoliet infern minħabba l-inflazzjoni. Fl-1918 wara li x-xogħol fuq il-*breakwater* tlesta, il-qgħad laħaq iċ-ċifra ta' 15-il elf.

F'Ġunju tal-1919, in-Nazzjonalisti u s-Soċjalisti żammew id f'id. L-Assemblea Nazzjonali, immexxija min Dr Filippo Sciberras, ixxierket mal-klassi tal-ħaddiema f'miġemgħa ostili. L-irvellijiet tas-*Sette Giugno* ħallew erba' patrijotti mejtin; Lord Plumer iddikjara stat ta' emerġenza u eventwalment irrestawra l-ordni. Henry Frendo jsejjaħ dan l-episodju kruċjali "il-ġenesi tan-nazzjonaliżmu Malti".[1] Il-gwerra biddlet il-mentalità tal-poplu; id-demm li xtered ftit wara ġab is-*self government*. Fil-fatt, fis-16 ta' Mejju 1921, Malta kisbet awtonomija parzjali bis-saħħa tal-Kostituzzjoni *Milner-Amery*. Il-pajjiż issa kien se jkollu gvern bikamerali – senat bi sbatax-il membru li seba' minnhom kellhom jiġu eletti mill-poplu,[2] u assemblea leġiżlattiva b'32 membru, kollha eletti mill-poplu. Fix-xena politika deher xefaq ta' ottimiżmu, anki jekk il-politiċi lokali kienu għadhom ma nsewx l-esperjenzi qarsa ta' bejn l-1887 u l-1903. Fl-1921 il-mexxejja Maltin għall-ewwel darba setgħu jaħdmu f'karigi ftit jew wisq responsabbli. Iż-żmien ta' protesta kellu jċedi postu għal żmien ta' ħidma impenjattiva. F'dan il-perjodu, il-popolazzjoni ta' Malta kienet ta' madwar 212, 260.

L-elezzjoni tal-1921

F'din l-elezzjoni tħaddmet għall-ewwel darba is-sistema tar-rappreżentazzjoni proporzjonali li għadna nużaw sal-lum. Sewwasew, f'din is-sena saru żewġ elezzjonijiet:

waħda għas-Senat li saret fil-5 u s-6 ta' Ottubru[3] u oħra għall-Assemblea Leġiżlattiva li saret fit-18 u d-19 tal-istess xahar.[4] Għall-elezzjoni tas-Senat, Malta nqasmet f'żewġ distretti biss; dawn kienu:

L-ewwel distrett – Il-Belt Valletta, Bormla, l-Isla, il-Birgu, il-Florjana, Ta' Sliema, San Ġiljan, Tal-Pietà, l-Imsida u l-Ħamrun.

It-tieni distrett – L-Imdina u l-bqija tal-irħula kollha f'Malta u Għawdex. Għaldaqstant Ħal Luqa kien inkluż hawn.

Għall-elezzjoni tal-Assemblea Leġiżlattiva, imbagħad, Malta nqasmet fi tmien distretti. Ħal Luqa kien jifforma parti mill-ħames distrett li kien jinkludi wkoll l-Isla, Raħal Ġdid, u Ħal Tarxien.

F'din l-elezzjoni pparteċipaw erba' partiti. Dawn kienu l-*Unione Politica Maltese* ta' Mons. Ignazio Panzavecchia, il-Partit Kostituzzjonali ta' Sir Gerald Strickland, il-Partit Laburista tal-Kurunell William Savona, u l-Partit Demokratiku Nazzjonalista tal-Avukat Nerik Mizzi li madankollu ħareġ biss fuq id-distrett ta' Għawdex fl-elezzjoni tal-Assemblea. Barra minn hekk ħarġu wkoll xi kandidati indipendenti.

Ir-riżultat kien dan:[5]

	SENAT	ASSEMBLEA LEĠISLATIIVA
UPM	1,611 (58%) = 4 siġġijiet	7,999 (39.1%) = 14-il siġġu
PK	533 (19.1%) = siġġu wieħed	5,183 (25.3%) = 7 siġġijiet
PL	598 (21.5%) = 2 siġġijiet	4,742 (23.2%) = 7 siġġijiet
PDN	–	2,465 (12.0%) = 4 siġġijiet
Ind.	38 (1.4%)	86 (0.4%)

Fid-distretti li kienu jmissu lil Ħal Luqa spikkaw dawn il-kandidati: għas-Senat, fit-tieni distrett, telgħu Mons. Ignazio Panzavecchia (UPM), l-Avukat M. Debono (UPM), u Dun Mikiel Gonzi (PL) – aktar tard Arċisqof ta' Malta; filwaqt li għall-Assemblea Leġiżlattiva, fil-ħames distrett, telgħu l-Avukat A. Mattei (UPM), L. Portelli (PL), it-Tabib P. Borg Grech (PL), u V. Busuttil (PL). Dan ifisser li mit-total ta' seba' siġġijiet li tella' l-Partit Laburista fl-Assemblea, tlieta minnhom kisibhom appuntu minn dan id-distrett.

F'din l-elezzjoni għall-ewwel kien hemm Gvern ta' minoranza, imma mbagħad f'April 1921 saret koalizzjoni bejn l-UPM u l-PL. Din sfaxxat f'Jannar 1923 u l-UPM baqa' jmexxi waħdu. L-ewwel Prim Ministru ta' Malta kien l-Onor. Joseph Howrd (26/10/21 sa 13/10/23); fl-istess leġiżlatura warajh laħaq l-Onor. Francesco Buhagiar (14/10/23 sa 17/9/24). Il-Kap tal-Oppożizzjoni matul dan il-perjodu kien Gerald Strickland.

Il-'Ħalluqin' li setgħu jivvutaw

Ili nisħaq li l-istorja ta' Ħal Luqa għandha tkun l-istorja tal-Ħalluqin, jiġifieri tan-nies, b'isimhom u kunjomhom. Skont ir-Reġistru Elettorali li kien ħareġ fl-1920, il-lista ta' 'Ħalluqin' li kienu eliġibbli għall-vot kienu dawn li ġejjin:

ABDILLA, Carmelo. Strada Santa Maria 10.
ABDILLA, Francesco. Strada Parrocchiale 3.
AZZOPARDI, Deodato. Strada San'Andrea 29.
AZZOPARDI, Giuseppe. Piazza Chiesa 44.
AZZOPARDI, Santo. Strada San Giuseppe 54.
AZZOPARDI, Simeone. Strada San Giuseppe 3.

Sid ta' barriera tal-ġebel. Forna ħafna ġebel matul il-bini tan-navi.[6]
BALDACCHINO, Don Giuseppe. Strada Carmine 114.
BALZAN, Spiridione. Strada San Giuseppe 2A.
BARTOLO, Giovanni. Strada Carmine 41.
BONDIN, Salvatore. Strada San Andrea 39.
BONNICI, Andrea. Strada Britannica 68.
BONNICI, Gaetano. Strada Rixtellu 30.
BONNICI, Giovanni. Strada San Paolo 29.
BONNICI, Giovanni, Strada Britannica 68.
BONNICI, Giuseppe. Strada Britannica 68.
BORG, Salvatore. Strada San Giorgio 11.
BRIFFA, Rocco. Strada San Paolo 72A.
BRINCAT, Felice. Piazza Chiesa 8.
CACHIA, Gio. Nicola. Strada Carmine 100.
CACHIA, Oreste. Ospizio Imghieret.
CALLEJA, Giovanni. Strada Santa Maria 13A.
CALLEJA, Vincenzo. Strada Rixtellu 34.
CALLUS, Giovanni. Strada San Tommaso 1.
CAMILLERI, Antonio. Strada San Paolo 63.
CAMILLERI, Francesco. Strada San Giuseppe 66.
CAMILLERI, Michele. Strada San Giorgio 14.
CAMILLERI, Nicola, Piazza Chiesa 60.
CAMILLERI, Paolo, Strada Carmine 82.
CARUANA, Giuseppe. Strada Santa Maria 29.
CASSAR, Annunziato. Piazza Chiesa 11.
CASSAR, Antonio, Strada Carmine 103.
CASSAR, Antonio. Strada San Giuseppe 3.
Fl-1900 kien għadu joqgħod fi Triq il-Karmnu.
CASSAR, Don Bartolomeo. Strada San Andrea 19.
Dan is-saċerdot iċċelebra l-ewwel quddiesa tiegħu fl-1906. [7]
CASSAR, Francesco. Strada Carmine 109.
CASSAR, Giacomo, Strada San Giuseppe 83.
CASSAR, Giuseppe. Strada San Andrea 19.
CASSAR, Giuseppe. Strada Carmine 143.
CASSAR, Vincenzo. Strada Carmine 152.
CIAPPARA, Paolo. Strada San Giuseppe 59.
CREMONA, Gio. Batta. Strada San Andrea 2.
CUTAJAR, Felice. Strada Nuova 56.
CUTAJAR, Francesco. Strada San Giuseppe 45.
DEMICOLI, Don Pietro Paolo. Strada Britannica 1.
Dan is-saċerdot kien il-president tal-kumitat maħtur mill-Gvern sabiex jissorvelja l-qagħda sanitarja f'Ħal Luqa waqt l-epidemija tal-kolera fl-1887.[8]
ELLUL, Andrea. Strada Carmine 150.
ELLUL, Antonio. Strada Carmine 151.
ELLUL, Benedetto, Strada Britannica 6.
ELLUL, Giuseppe, Strada San Paolo 43.

FALZON, Carmelo. Piazza Chiesa 4.
FALZON, Gio. Maria. Strada Carmine 117.
FARRUGIA, Carmelo. Strada San Giuseppe 77H.
FARRUGIA, Carmelo, Piazza Chiesa 57.
FARRUGIA, Orazio, Strada San Michele 2.
FARRUGIA, Rocco. Strada San Giuseppe 38B.
FENECH, Giovanni. Strada San Giorgio 38.
FIOTT, Angelo. Strada Parrocchiale 4.
GALEA, Gregorio. Strada Carmine 80.
GRISCTI, Luca, Strada Nuova 14.
Mgħallem li ħadem il-gallerija tal-orgni tal-knisja parrokkjali fis-sentejn 1909–10. [9]
MAGRO, Alberto. Strada San Giuseppe 61.
MALLIA, Carmelo. Strada San Giorgio 52.
MALLIA, Giuseppe. Strada San Giuseppe 56.
MALLIA, Michel'Angelo, Strada Rixtellu 27.
MAMO, Ludovico. Strada Rixtellu 45.
MARGUERAT, Amante. Ospizio Imghieret.
MARGUERAT, Francesco. Ospizio Imghieret.
MARGUERAT, Marco, MD. Ospizio Imghieret.
MICALLEF, Ermanno, MD, Ospizio Imghieret.
MICALLEF, Gio. Francesco. Strada Carmine 107.
MICALLEF, Salvatore. Strada Innocenzio 13.
L-imgħallem tal-ġebel u l-lavur li ħadem iż-żewġ statwetti tal-ġebel ta' San Pietru u San Pawl fuq iċ-ċinta tal-faċċata tal-knisja ta' San Ġakbu. Ħadem ukoll ħafna skultura fil-knisja parrokkjali waqt il-bini tan-navi. [10]
MIFSUD, Don Andrea. Strada Britannica 10.
Dan is-saċerdot ċċelebra l-ewwel quddiesa tiegħu fl-1883. [11]
MIFSUD, Filippo, Strada Carmine 105.
Fl-1900 kien għadu joqgħod fi Triq San Ġużepp.
MIZZI, Carmelo. Strada San Giuseppe 33.
MUSCAT, Andrea. Strada Carmine 186.
MUSCAT, Salvatore. Strada Carmine 169.
PENZA, Giovanni. Strada San Giuseppe 84.
PSAILA, Carlo. Strada Britannica 47.
PSAILA, Giuseppe. Strada San Giuseppe 77B.
PSAILA, Michelangelo. Strada San Giuseppe 69.
SAMMUT, Andrea. Strada San Michele 10.
Surmast tal-iskola primarja ta' Ħal Luqa; ħu Carmelo.[12]
SAMMUT, Andrea. Piazza Chiesa 6.
SAMMUT, Antonio. Strada San Giuseppe 51.
SAMMUT, Carmelo. Strada San Michele 10.
Surmast tal-iskola ta' Ħal Tarxien; ħu Andrea.[13]
SAMMUT, Giuseppe. Strada San Giuseppe 60.
SAMMUT, Michele. Strada San Giuseppe 81.
SAMMUT, Nicola. Piazza Chiesa 6.
SAPIANO, Don Giorgio. Strada Britannica 8.

Dan is-saċerdot ċċelebra l-ewwel quddiesa tiegħu f'Diċembru tal-1897. [14]
SAPIANO, Michele. Strada San Giuseppe 93.
SAPIANO, Pasquale. Piazza Chiesa 43.
SCHEMBRI, Andrea. Strada Carmine 22.
SCIBERRAS, Antonio. Strada Carmine 55.
SCICLUNA, Carmelo. Strada San Giuseppe 47.
SCICLUNA, Francesco, Strada San Paolo 46.
SCICLUNA, Giovanni. Strada San Giuseppe 63.
SEICHEL (SEYCHELL), Carmelo. Strada San Paolo 19.
SPITERI, Alessandro. Strada Carmine 182.
SPITERI, Andrea, Strada Carmine 79.
SPITERI, Andrea. Strada Carmine 184.
SPITERI, Andrea. Strada Santa Maria 21.
SPITERI, Carmelo. Strada San Giorgio 33.
SPITERI, Carmelo, Strada Parrocchiale 38.
SPITERI, Gio. Maria, Stada Innocenzio 12.
SPITERI, Giuseppe. Strada Carmine 81.
SPITERI, Giuseppe. Strada Britannica 65.
SPITERI, Rosario, Strada Parracchiale 7.
SPITERI, Salvatore. Strada San Giuseppe 72A.
SPITERI, Salvatore. Via Valletta 11.
SULTANA, Giuseppe. Strada Carmine 90.
TEUMA Pietro. Strada San Giuseppe 75.
VASSALLO, Andrea. Piazza Chiesa 6.
*L-awqa arkitett Malti ta' żmienu. Bena l-knisja Ta' Pinu (Għawdex), l-Isptar tax-Xjuħ San Vinċenz de Paule (l-Ingieret), l-iskejjel primarji ta' Ta' Sliema u l-Ħamrun, id-dar tal-*Little Sisters of the Poor, *il-Ħamrun, u l-Isptar tal-*Blue Sisters. *Twieled fl-1856 u miet fl-1928. Ħutu kienu s-saċerdoti Ġużeppi u Karmenu Vassallo, kif ukoll Ġanni Vassallo, il-grammatiku famuż li flimkien ma' Ninu Cremona kiteb* Tagħrif fuq il-Kitba Maltija *fl-1924.* [15]
VASSALLO, Don Carmelo. Strada Britannica 69.
Ħadem ħafna biex ikattar id-devozzjoni lejn il-Madonna tal-Karmnu u ma naqasx li ta' kull sena jorganizza l-festa tagħha.[16] *Ħu Dun Ġużepp Vassallo (li kien joqgħod miegħu fl-istess dar), l-arkitett Indrì Vassallo, u l-grammatiku Ġanni Vassallo.*
VASSALLO, Giuseppe. Strada Rixtellu 22.
VASSALLO, Don Giuseppe. Strada Britannica 69.
Bin mgħallem tal-ġebel, Salvu Vassallo, ħadem id f'id mal-perit Francesco Sammut fix-xogħol tal-bini tan-navi fis-snin 1901–1904. Mexxa wkoll ix-xogħol fuq it-tqegħid taz-zuntier (1910–1912). [17] *Ħu Dun Karm Vassallo, l-arkitett Indri Vassallo, u l-grammatiku Ġanni Vassallo.*
VELLA, Don Antonio, Piazza Chiesa 59.
Il-kappillan ta' Ħal Luqa bejn l-1903 u l-1920. Imwieled Bormla, ħa l-quddiesa fl-1894. Ħalla r-raħal għax inħatar monisnjur tal-Katridral tal-Imdina. Miet fl-1954. [18]
VELLA, Lucio. Strada Parrocchiale 6.
VELLA, Paolo. Piazza Chiesa 59.
ZAMMIT, Andrea. Piazza Chiesa 32.
ZAMMIT, Salvatore, Strada San Giuseppe 7.

Wieħed mill-imgħallmin involuti fil-bini tan-navi; bin mgħallem ieħor, Francesco Zammit.[19]
ZARB, Paolo. Strada San Andrea 35.

Xi kummenti

B'kollox, fl-1920, jidher li kien hemm 117-il ruħ eliġibbli għall-vot f'Ħal Luqa – sintendi kollha rġiel. In-nisa ma ngħatawx il-vot qabel l-elezzjoni tal-1947. Mhux in-nies kollha msemmija f'din il-lista ħarġu jivvutaw fl-elezzjoni tal-1921. Xi wħud lanqas biss kienu għadhom joqogħdu r-raħal. Il-Kappillan, Dun Anton Vella, pereżempju, kien telaq sena qabel. Floku nħatar iż-Żurrieqi Dun Ġużepp Magri li ħa l-pussess fil-25 ta' Lulju 1920.[20] Apparti minn hekk mhux kollha kienu Ħalluqin; għalhekk il-kelma qabel urejtha bejn il-virgoletti.

B'kollox jidhru l-ismijiet ta' tmien saċerdoti: Dun Ġużepp Baldacchino, Dun Bert Cassar, Dun Pietru Pawl Demicoli, Dun Indrì Mifsud, Dun Ġorġ Sapiano, Dun Karm Vassallo, Dun Ġużepp Vassallo, u appuntu l-Kappillan Vella.

Jissemmew żewġ tobba – Marco Marguerat u Ermanno Micallef li kienu stazzjonati San Vinċenz (dak iż-żmien magħruf bħala *l'Ospizio Imgieret*). Dwn ma kinux minn Ħal Luqa. Żewġ membri oħra tal-familja Marguerat, Amante u Francesco, kienu wkoll jaħdmu fl-istess sptar; l-istess kien jagħmel Oreste Cachia.

Fost l-irġiel imsemmija, imbagħad, insibu żgur tliet mgħallmin (Luqa Griscti, Salvu Micallef, u Salvu Zammit), żewġ surmastrijiet tal-iskola (l-aħwa Indrì u Karmenu Sammut), l-arkitett Indrì Vassalo u sid ta' barriera, Xmun Azzopardi. Kollox jindika li ħafna mill-irġiel eleġibbli għall-vot kienu membri tal-kleru, mgħallmin tas-sengħa, professjonisti, jew sidien ta' proprjetà.

Skont il-konswetudni taż-żmien, kemm l-ismijiet tan-nies (*Andrea, Giuseppe, Carmelo, Francesco, Antonio, Giovanni, Salvatore, Paolo*, eċċ.) kif ukoll l-ismijiet tat-toroq kienu jidhru bit-Taljan.[21] Id-distribuzzjoni kienet kif ġejja: *Strada San Giuseppe* (Triq San Ġużepp) - 25 persuna;[22] *Strada Carmine* (Triq il-Karmnu) - 23; *Piazza Chiesa* (Misraħ il-Knisja) - 13; *Strada Britannica* (illum Triq Pawlu Magri) - 11; *Strada San Andrea* (Triq Sant'Andrija) - 6; *Strada San Paolo* (Triq San Pawl) - 6; *Strada San Giorgio* (Triq San Ġorġ) - 5; *Strada Rixtellu* (Triq ir-Rixtellu) - 5; *Strada Parrocchiale* (Triq il-Parroċċa) - 5; *Strada Santa Maria* (Triq Santa Marija) - 4; *Strada San Michele* (Triq San Mikiel) - 3;[23] *Strada Innocenzio* (Triq il-Papa Innoċenzju) - 2; *Strada Nuova* (Triq il-Ġdida) - 2; *Strada San Tommaso* (Triq San Tumas) - 1; *Via Valletta* (Triq il-Belt Valletta)[24] - 1. Ma' dawn irridu nżidu l-ħames persuni li kienu jaħdmu l-Ingieret.

Il-familji l-aktar rappreżentati kienu: *Spiteri* (12), *Cassar* (9), *Sammut* (7), *Bonnici* (5), *Camilleri* (5), *Azzopardi* (4), *Ellul* (4), *Farrugia* (4), u *Vassallo* (4).

Referenzi

1 Ara Henry Frendo, *Ir-Revoluzzjoni Maltija tal-1919*, Empire Press, Malta, 1970.

2 L-għaxar membri l-oħra kienu maqsumin hekk: żewġ membri li jirrappreżentaw il-kleru, żewġ membri tan-nobbiltà, żewġ membri li jirrappreżentaw il-gradwati; żewġ membri mill-Kamra tal-Kummerċ, u tnejn oħra li jirrappreżentaw il-korpi sindakali (*Trade Union Council*).

3 Għal din l-elezzjoni kienu eleġibbli għall-vot 3,495 persuna imma minnhom vvotaw biss 2,800 (2,780 validi).

4 Għal din l-elezzjoni kienu eleġibbli għall-vot 27,104 persuni imma minnhom ivvotaw biss 20,634 (20,475 validi).

5 Michael J. Schiavone, *L-Elezzjonijiet f'Malta*, Pubblikazzjoni Bugelli, Malta, 1987, pp. 27–9.

6 Joseph Micallef, *Ħal Luqa: Niesha u Ġrajjietha*, L-Awtur, Malta, 1975, p. 270..

7 Micallef, p. 264.

8 Micallef, p. 227.

[9] Micallef, p. 274.
[10] Micallef, pp. 257, 271.
[11] Micallef, p. 258.
[12] Micallef, p. 266.
[13] Micallef, p. 266.
[14] Micallef, p. 264.
[15] Micallef, pp. 270–81.
[16] Micallef, p. 243. Il-festa kienet issir appuntu fil-Knisja tal-Karmnu li kellha titwaqqa' fl-1942 minħabba l-estensjoni tal-ajruport.
[17] Micallef, pp. 271, 273.
[18] Micallef, p. 265. Wara Vella, laħaq kappillan Dun Ġużepp Magri (1920–29).
[19] Micallef, p. 271.
[20] Micallef, p. 282.
[21] L-ismijiet tat-toroq inbidlu mit-Taljan għall-Malti u l-Ingliż f'Diċembru tal-1936. Ara Micallef, p. 286.
[22] Fl-1906, Triq San Ġużepp li qabel kienet tibda mill-qalba tar-raħal u tibqa' nieżla san-naħa li tagħti għal Ħal Tarxien bdiet titqies bħala żewġ toroq hekk kif il-biċċa t'isfel (minn fejn taqsam Triq il-Ġdida) bdiet tissejjaħ appuntu Triq Ħal Tarxien. Ara Micallef, p. 286.
[23] Din it-triq kienet tibda minn ħdejn l-istatwa ta' Sant'Andrija li kien hemm qabel fil-pjazza. M'għadhiex teżisti.
[24] L-unika triq bil-kelma *Via*; sal-lum magħrufa bħala Valletta Road; l-oħrajn kollha għandhom il-kelma *Strada* (illum *Street*) quddiem l-isem. Kien fl-1909 li t-tarf t'isfel ta' Triq San Pawl saret magħrufa bħala Triq Valletta. Ara Micallef, p. 286.